

Ur *Internationalen* nr 43 (29 oktober) 2021

Mark Engler och Paul Engler

André Gorz' icke-reformistiska reformer visar hur vi kan förändra världen idag

1960-talets "nya vänster" sökte en väg bortom valet mellan social demokraternas reformer på kapitalets villkor och kommunisternas väntan på revolutionen. Den radikala tänkaren André Gorz formulerade en strategi för strukturreformer – att genom folk rörelsernas kamp för reformkrav som går utöver det kapitalistiska systemets gränser förskjuta maktbalansen och röja väg för ännu radikalare förändringar. Från Jacobin magazine i USA återger vi Mark Englers och Paul Englers presentation av André Gorz.

Under mer än ett sekel har radikaler diskuterat om system förändringar kan åstadkommas genom reformer eller revolution. Strategier inom den socialistiska traditionen har inte varit eniga om ifall reformer steg för steg kan leda till ett nytt samhälle eller om det krävs ett kraftigt brott med den befintliga politiska och ekonomiska ordningen.

Under den nya vänsterns 1960-tal försökte den österrikisk-franska teoretikern André Gorz röra sig bortom detta antingen – eller och presentera ett annat alternativ: Att sociala rörelser genom "icke-reformistiska reformer" skulle kunna uppnå både omedelbara vinster och en styrkeposition från vilken kampen kunde utvidgas och så småningom kulminera i en revolutionär omvandling. En viss typ av reformer skulle, med andra ord, förebåda större förändringar i framtiden.

Född som Gerhard Hirsch i Wien 1923, emigrerade Gorz till Frankrike i slutet av 1940-talet där han levde ett rikt liv som aktiv intellektuell. Han engagerade sig i folkrörelserna och blev en provocerande och ibland inflytelserik röst för flera generationer av arbetare, socialister, och miljöaktivister. På 1950-talet var han vän och samtalspartner till Jean-Paul Sartre och förespråkade den existentiellistiska marxism som förknippades med tidskriften *Les Temps Modernes*, där han ingick i redaktionskommittén. På 1960-talet grundade Gorz en egen tidning, *Le Nouvel Observateur*, och påverkades av den radikala samhällskritikern Ivan Illich.

Han fortsatte med att skriva banbrytande verk om ekologisk politik. I åttioårsåldern skrev han sin sista bok, *Lettre à D*. Den blev kritikerrosad och fick en oväntad kommersiell framgång. Boken var ett utvidgat kärleksbrev till hustrun sedan nästan sextio år, Dorine, som länge led av en för-

svagande neurologisk sjukdom. De två begick slutligen självmord tillsammans genom dödlig injektion 2007, efter att ha bestämt att ingen av dem ville leva utan den andra.

Gorz utvecklade tankarna om icke-reformistiska reformer i en av sina tidiga böcker, *A Strategy for Labour* – publicerad 1964 – samt i uppsatser från samma period. Han stakade ut en väg framåt för de sociala rörelserna som skilde sig från socialdemokraterna som trodde att kapitalismens skadeverkningar kunde avhjälpas genom enbart valkampanjer och parlamentariska överenskommelser. Han kritiserade samtidigt de radikaler som ständigt förutspådde en revolution, trots att den inte var synlig vid horisonten.

”Under åtminstone de senaste trettio åren,” skrev Gorz, ”har den kommunistiska rörelsen fört fram profetian att kapitalismen skulle kollapsa i en oundviklig katastrof. I de kapitalistiska länderna har hållningen varit att ’vänta på revolutionen’. Kapitalismens inneboende motsättningar skulle skärpas och de arbetande massornas tillstånd försämrats. Oundvikligen skulle arbetarklassen resa sig.”

Detta hände dock inte – åtminstone inte på det sätt de hade föreställt sig. I stället hade den avancerade kapitalistiska världen på 1960-talet upplevt en ekonomisk tillväxt – *Les Trente Glorieuses*, de tre härliga decennierna, som efterkrigstiden blev känd som i Frankrike. Kapitalismen kunde inte bota sig själv från sina kriser och sitt oförnuft, skrev Gorz, men den hade ”lärt sig förhindra att de blir explosivt akuta.”

Han reflekterade över en svunnen tid som präglats av djup fattigdom och observerade att ”utfattiga proletärer och bönder inte behövde ha en föreställning av ett framtida samhälle för att resa sig mot den befintliga ordningen; det värsta var där och då: de hade inget att förlora. Men förhållandena har förändrats sedan dess. Numera är det inte så uppenbart i de rikare samhällena att status quo representerar det största möjliga onda.”

Gorz medgav att djup fattigdom och elände fortfarande fanns, men bara inom en del av befolkningen – kanske en femtedel. De nödlidande var inte ett homogent industriellt proletariat som var redo att gå ihop till en samlad kraft. Istället var de som levde under ekonomiskt osäkra villkor en olikartad och splittrad skara människor, de arbetslösa, småjordbrukarna och de gamla.

De nya tiderna, tänkte Gorz, krävde att de sociala rörelserna måste anta en ny strategi – en strategi med särskilt fokus på att vinna konkreta segrar som skulle kunna fungera som övergångssteg fram till en revolution. ”Det räcker inte längre med att resonera som om socialismen är en självklar nödvändighet”, argumenterade han. ”Denna nödvändighet kommer inte längre att erkännas om inte den socialistiska rörelsen specificerar vad socialismen kan ge, vilka problem bara den kan lösa och hur de kan lösas. Nu är det mer än någonsin nödvändigt att presentera inte bara ett övergripande alternativ utan också de mellansteg som leder dit och som förespeglar målet i nuet.”

Med detta förhållningssätt skulle omvandlingen ske genom ett långsiktigt och medvetet agerande, genom att stegvis tillämpa ett sammanhängande reformprogram. Kampen för dessa reformer skulle tjäna som kraftmätningar. Små segrar skulle göra det möjligt för rörelserna att bygga upp en bättre maktposition inför framtida kraftmätningar. ”På detta sätt”, argumenterade Gorz, ”kommer kampen att gå framåt...[eftersom] varje strid förstärker kraften, vapnen och även de anledningar som arbetarna ser för att slå tillbaka attackerna från de konservativa krafterna.”

Gorz uteslöt inte möjligheten – eller till och med nödvändigheten – av en senare avgörande strid mellan arbete och kapital. Men han kritiserade de vänsterister i Frankrike som vägrade att sträva efter omedelbara förbättringar, för att dessa skulle försvaga arbetarnas önskan om revolution. ”Dessa ledare fruktar att en påtaglig förbättring av arbetarnas situation, eller en delseger inom det kapitalistiska systemet, skulle stärka systemet och göra det mer uthärdligt,” skrev Gorz. Tvärtom,

hävdade han, återspeglar dessa farhågor ett förstenat tänkande, en brist på strategi och teoretisk reflektion. ”Utifrån antagandet att delsegrar inom systemet oundvikligen skulle sugas upp av det, har de rest en ogenomtränglig mur mellan dagens strider och den framtida socialistiska lösningen. Vägen mellan dem har skurits av. Rörelsen beter sig som om maktfrågan är löst: När vi är vid makten... Men själva frågan handlar just om att komma dit, om att skapa medlen och viljan att komma dit.”

Vad är då en ”icke-reformistisk” eller ”strukturell” reform? Gorz definierar dessa reformer som förändringar som inte är skraddarsydda för att tillgodose det nuvarande systemet. ”Reformförslag som inte ställs utifrån vad som är möjligt inom ramen för ett visst system eller styre, utan med tanke på vad som bör kunna åstadkommas utifrån mänskliga behov och krav”, skriver han. ”En icke-reformistisk reform bestäms inte av vad som kan bli, utan av vad som borde bli.”

Utöver detta blir Gorz ibland otydlig, och det kan vara svårt att hitta exakta definitioner i hans arbeten på vilka krav som skulle vara ideala, men det dyker upp några viktiga teman.

För det första bör ett enskilt krav bara ses som ett steg mot något större. ”Reformerna”, skriver han, ”måste uppfattas som medel, inte som mål. som dynamiska faser i en kampprocess.” Kampen för en reform måste föras så att människor utbildas och förenas genom att peka mot en ny inriktning för den sociala och ekonomiska utvecklingen. Varje reformstrid bör kopplas till en bredare vision om förändring.

Enligt Gorz kan arbetarnas ”isolerade kamp för jobb och löner, för att de mänskliga resurserna och naturresurserna värdesätts korrekt, för kontroll av arbetsförhållandena och för den sociala tillfredsställelsen av de sociala behov som skapas av den industriella civilisationen kan inte lyckas om de vägleds av en alternativ samhällsmodell, vilket ger dessa delstrider ett begripligt perspektiv.” Icke-reformistiska reformer bör hjälpa till att visa vägen till det alternativet. Ett socialistiskt program, säger han, borde ”varken utesluta kompromisser eller delmål, så länge de går i rätt riktning och så länge riktningen är tydlig.”

Socialister kan ofta, enligt Gorz, behöva liera sig med socialdemokrater och liberala reformatorer, som är benägna att se de kortsiktiga reformerna som mål i sig. Men detta gör det ännu viktigare för radikalerna att vara tydliga med sina långsiktiga mål. ”Det faktum att socialdemokratiska ledare och socialistiska krafter kan komma överens om nödvändigheten av vissa reformer får aldrig tillåtas fördunkla den grundläggande skillnaden mellan deras respektive mål och perspektiv”, skriver han. ”Om en socialistisk reformstrategi ska vara möjlig, får denna grundläggande skillnad inte döljas.. Tvärtom måste den placeras i centrum för den politiska debatten.”

För det andra hävdar Gorz att sättet som ett krav vinnas på är lika viktigt som själva kravet. Kraven måste vara en ”levande kritik” av befintliga samhällsförhållanden, inte bara till innehållet ”utan också på vilket sättet de eftersträvas.” Till exempel är en löneökning på en dollar i timmen, som vinnas genom envis sammanhållning i en strejk, något helt annat än en löneökning som godtyckligt ges av en arbetsgivare eller en regeringsfunktionär. Gorz skriver: ”Vilken reform som helst – även arbetarkontroll – kan tömmas på sin revolutionära betydelse och åter sugas upp av kapitalismen om den bara införs genom regeringen och administreras genom byråkratisk kontroll..”

Icke-reformistiska reformer, förklarar forskaren Amna Akbar i sin insiktsfulla läsning av Gorz, ”handlar inte i sig själva om att hitta ett svar på ett politiskt problem. De handlar i grunden om människors makt över villkoren för sina egna liv” – det som Gorz kallar ”ett experiment i möjligheten till egen frigörelse.”

Vissa kritiker har hävdats att frågan om hur en reformkamp bedrivs är så central att fokusering på

innehållet i något kortsiktigt krav missar poängen. De hävdar att även om en reform kan göra större eller mindre nytta, är tanken på att den kan ha en inneboende radikal potential en missuppfattning: Ingen reform är omvandlande i sig, det är bara kampen som är det.

Mot detta resonemang kan de som försvarar Gorz uppfattning peka på en tredje egenskap hos strukturreformer: Icke-reformistiska reformer är förändringar som, när de väl genomförts, ökar den folkliga makten på elitens bekostnad. Som Gorz skriver ”förutsätter dessa reformer att maktförhållandena modifieras; de förutsätter att arbetarna tar över befogenheter eller att de sätter in en kraft tillräckligt stark för att upprätta, upprätthålla och utöka de tendenser inom systemet som tjänar till att försvaga kapitalismen och få den att knaka i fogarna.”

För Gorz är den avgörande icke-reformistiska reformen den som ökar arbetarnas kontroll över produktionsprocessen på en arbetsplats eller inom en industri. I USA idag pekar en del aktivister på några betydande förändringar i arbetsrätten – inklusive upphävandet av den fackföreningsfientliga Taft-Hartley-lagen från 1947 – som skulle förändra maktbalansen. Andra ser en statligt finansierad hälso- och sjukvård som en strukturell förändring, inte bara för att den skulle dra undan en viktig ekonomisk sektor från marknadsekonomin, utan för att den skulle sporra till att gå vidare.

”Medicare för alla erbjuder inte bara välbehövlig och välförtjänt lättnad för arbetande människor”, skriver författaren och journalisten Meagan Day. ”Det ökar också vår förmåga att medvetet slå tillbaka mot den härskande klassen. Om fackföreningarna inte skulle behöva göra stora uppoffringar för att skydda sjukförsäkringarna, vad annat skulle de inte kunna kämpa för? Om en arbetare inte behövde oroa sig för att förlora sin sjukförsäkring när de förlorar sitt jobb, hur mycket djävare skulle de inte kunna vara när de står upp mot sin chef? Om sjukförsäkringen görs oberoende av anställningen, hur mycket mindre makt skulle cheferna inte ha över arbetarna i ekonomin och i politiken?”

I båda dessa fall handlar det inte bara om en kortsiktig materiell vinst utan också om ökad förmåga att vinna mer i framtiden. För Gorz försöker icke-reformistiska reformer undergräva den etablerade ordningen. ”Strukturreformer bör inte uppfattas som åtgärder som den borgerliga staten vidtar efter en fram-förhandlad kompromiss, och åtgärderna lämnar statens makt intakt. De bör snarare betraktas som sprickor som skapats i systemet genom attacker på dess svaga punkter”, skriver han.

En strategi för icke-reformistiska reformer ”syftar till att genom delsegrar rubba systemets jämvikt i grunden, att skärpa dess motsättningar, att intensifiera dess kris, samt att, genom en följd av attacker och motattacker, intensifiera klasskampen på allt högre och högre nivå.”

Nyckeln till att kunna genomföra icke-reformistiska reformer är att balansera två svåra realiteter. För det första kan kompromisser fyllas med fallgropar för de sociala rörelserna och därför måste de betraktas med försiktighet. För det andra kan vägran att förhandla om småreformer skapa problem som i slutändan för in i en återvändsgränd. Den som vill genomföra strukturreformer måste balansera på den osäkra linjen mellan dessa sanningar.

När det gäller problemen med kompromisser pekar de radikaler, som varnar sociala rörelser mot att sluta avtal, ofta på farorna med samarbete med och legitimering av systemet. Även om dessa faror ofta överdrivs är varningen inte ogrundad. De sociala rörelsernas långa erfarenhet bekräftar att reformistiska kompromisser kostar, även när de ger verkliga fördelar. De som har aktiverats lägger ofta av när en framgång uppnåtts och ibland återaktiveras de aldrig.

Framgångar som vunnits i samarbete med politiker – som oundvikligen visar sina leende ansikten när det är dags att högtidligt inviga något eller skriva på en överenskommelse – förstärker den

vanliga berättelsen att det är makthavarna som åstadkommer social förändring. Rörelser som "bjuds in" för att följa eller administrera reformerna kan förlora välbehövliga talanger till byråkratin på kuppen. Följden blir att deras förmåga att skapa större tryck underifrån försvagas. Professionalismen börjar sippra in i leden. Radikala organisatörer förvandlas mer och mer till bekväma funktionärer. Som ett känt ordspråk säger: Rörelserna åker till Washington, DC för att dö.

En styrka i Gorz' analys är att den inte förnekar sådana svårigheter. Snarare insisterar han på att rörelserna ska ta itu med dem direkt. Systemet, hävdar Gorz, har en formidabel makt att försvaga och suga upp reformer och kväva deras potential att gå vidare mot en revolutionär konfrontation. "Det finns inga antikapitalistiska institutioner eller erövringar som inte på lång sikt kan nötas ner, avväpnas, absorberas och tömmas på hela eller delar av sitt innehåll om inte den obalans, som skapades när de trädde i kraft, utnyttjas till nya offensiver så snart möjlighet ges", skriver han.

Och ändå, även om risken är påtaglig, är en sådan utgång inte oundviklig. "Risken måste tas", argumenterar han, "för det finns ingen annan väg."

Gorz höll fast vid denna ståndpunkt eftersom han var klar över att konsekvensen av att välja bort kamp för reformer är självisolering. Han var kritisk mot "maximalister", utopister och dogmatiska sekterister, som med sina renhetskrav avskar sig från den verkliga kampen. Han insåg att det inte gäller att komma med de mest radikala förslagen när man ska sätta ihop ett program med dagskrav.

De som förespråkar strukturreformer, hävdade han, kan inte "sikta på att omedelbart förverkliga antikapitalistiska reformer som är direkt oförenliga med systemets överlevnad, som nationalisering av alla viktiga industriföretag". Reformerna som direkt avskaffar kapitalismen vore kanske önskvärda, men saken är den att arbetarna ännu inte har kraft att genomföra en sådan förändring. "Om den socialistiska revolutionen inte är omedelbart möjlig, går det inte heller att genomföra reformer som omedelbart avskaffar kapitalismen", skriver han.

Radikaler måste fråga sig vilka mellansteg de måste acceptera, väl medvetna om att dessa inte gör att deras mest radikala önskningsgångar går i uppfyllelse. Med en fackförening i konflikt med en arbetsgivare som exemplet, skriver Gorz att en uppnådd framgång "inte kommer att leda till att kapitalismen avskaffas. Segern leder bara till nya strider, till möjligheten att uppnå nya delsegrar. Och vid vart och ett av dessa steg, framför allt vid de första, kommer striden att sluta med en kompromiss. Vägen kommer att vara fylld med fallgropar." I den här processen måste facket "smutsa händerna" och riskera att legitimera arbetsgivarens makt.

"Vi får inte dölja eller förringa dessa fakta", insisterar Gorz. Och ändå är striden välgörande: "För under kampens gång har arbetarnas medvetenhetsnivå höjts; de vet mycket väl att alla deras krav inte är uppfyllda och de är redo för nya strider. De har känt sin kraft; de åtgärder som de har tvingat på ledningen går i riktning mot deras yttersta krav (även om de inte nådde ända fram). Genom att kompromissa släpper de inte sitt mål; tvärtom, de närmar sig det."

Vad som är en värdefull kompromiss är inte alltid glasklart och Gorz hävdar att huruvida en viss reform är reformistisk eller inte ofta beror på sammanhanget. Ett krav på bostad till en överkomlig kostnad kan låta lovande, men som vi ofta har sett i USA är många uppgörelser, som uppenbarligen skapats för att främja detta mål, faktiskt inte är något annat än offentliga subventioner till vinstsugna byggherrar, som använder en definition av "överkomliga hyror" som bara gäller för tjänstemän i karriären.

"Man måste först" resonerar Gorz, "avgöra om det föreslagna bostadsprogrammet skulle innebära expropriering av privatägda mark som behövs till projektet och om byggandet skulle vara en

socialiserad offentlig tjänst och därmed omöjliggöra ackumulering av privat kapital. Sådant avgör om ett förslag på 500 000 bostäder är neokapitalistiskt eller antikapitalistiskt.”

Dessa tvetydigheter skapar svåra dilemman för rörelserna att lösa – frågor som inte kan besvaras abstrakt eller lösas utanför den verkliga kampen.

Den stora styrkan i Gorz’ teori är inte att den erbjuder enkla svar utan att den tillhandahåller en ram inom vilken vi kan väga för- och nackdelarna med att eftersträva ett visst krav eller acceptera en viss kompromiss. Det skapar en inriktning mot handling som tvingar oss att väga den revolutionära visionen mot en klarsynt bedömning av de rådande förhållandena.

Med andra ord, att ta till sig begreppet icke-reformistiska reformer befriar inte rörelsen från strategiska debatter. Det är varken realistiskt eller önskvärt. Istället lovar det att debatterna blir bättre.

Från *Jacobin magazine*. Översättning: Kerstin Eldh

André Gorz på svenska

[Arbetarrörelsen i överflödets samhälle](#) (Stratégie ouvrière et néo-capitalisme). Översättning Olle Moberg, Rabén & Sjögren, 1965 • [Den svåra socialismen](#) (Le socialisme difficile). Översättning Gudrun Ekeflo m.å., Rabén & Sjögren, 1968 • *Förrädaren* (Le traître). Cavefors, 1969 • [Ekologin och friheten](#) (Écologie et liberté). Översättning Péter Sål i samarbete med Ingrid Blideman, Federativ, 1978 • *Ekologi och politik* (Écologie et politique). Översättning Mats Löfgren, Bokomotiv, 1979 • *Farväl till proletariatet, bortom socialismen* (Adieux au prolétariat, au delà du socialisme). Översättning Mats Löfgren, Bokomotiv, 1982 • *Vägen till paradiset: bortom arbetssamhället* (Les chemins du paradis). Översättning Mats Löfgren, Alfabet, 1984 • *Kritik av det ekonomiska förnuftet* (Métamorphoses du travail). Översättning Britta Gröndahl, Alfabet, 1990 • *Arbete mellan misär och utopi* (Misères du présent – richesse du possible). Översättning Johan Öberg, Daidalos, 2001

På marxistarkivet finns dessutom artikeln [Ekonomisk diktatur och kapitalackumulering](#) (1974)